

ОБ'ЄКТ СХИЛЯННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ВЖИВАННЯ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ

ЛОСИЧ Сергій Васильович – науковий співробітник відділу організації наукової роботи Донецького юридичного інституту МВС України

УДК 343.57 – 053.6(043)

Стаття посвячена определению объекта склонения несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств. На основании определения объекта этого преступления, предлагается определить родовым объектом склонения несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств – здоровье населения, а основным непосредственным объектом склонения несовершеннолетних к употреблению одурманивающих средств – здоровье несовершеннолетних.

Конвенція про права дитини (ст.ст.6, 11, 19 та ін.) покладає на державу обов'язок всебічно захищати життя, здоров'я та особисту свободу юних членів суспільства. Це, в свою чергу, вимагає рішучої боротьби зі злочинними посяганнями на ці важливі для кожної людини, а тим більше, коли мова йде про неповнолітніх, блага. Життя, здоров'я, особиста свобода – це фундамент існування людини у світі і правове гарантування цих благ з боку держави свідчить про загальний рівень розвитку всього суспільства. У сучасній Україні одним із найбільш розповсюджених проявів згубного впливу на здоров'я неповнолітніх є їх схиляння до вживання одурманюючих засобів. Але для визначення юридичної основи кримінальної відповідальності за вказані дії, правильної кваліфікації злочину, а також призначення справедливого покарання необхідно правильно визначити об'єкт даного злочину.

Зазначена та суміжні проблеми розглядалися у фундаментальних працях М.Й. Коржанського, М.І. Мельника, Н.А. Мірошніченко, А.А. Музики, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, Є.В. Фесенка, А.Н. Трайніна та багатьох інших дослідників. Проте питання визначення об'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів залишається малодослідженим, тому метою даної статті виступає, передусім, визначення родового та безпосереднього об'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

Одним із найважливіших елементів злочину й ознак складу злочину є об'єкт злочину. Так склалося, що це питання є основним для вітчизняного дослідника, але саме це питання традиційно залишається і найдискусійнішим у кримінально-правовій науці. Ні у кого з дослідників не викликає сумніву теза про те, що об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне діяння, чому воно завдає або може завдати шкоди. Питання ж, чому саме воно завдає або може завдати шкоди, є одним з найбільш дискусійних у науці і, безперечно, потребує подальшої наукової розробки та не може бути залишено без уваги при розгляді об'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Тож чим більш важливим є об'єкт, тим більш небезпечним є злочин, а, отже, тим більш серйозною повинна бути охорона цього об'єкта [1, с.4].

Слід підкреслити, що сучасний категорійний апарат загальної теорії об'єкта зло-

чину є досить розробленим, у тому числі й в Україні, і містить поняття об'єкта та предмета злочину, класифікацію об'єктів злочину, механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину тощо. Водночас викликає здивування той факт, що за наявності єдиної та узгодженої, беззаперечної точки зору вчених – фахівців теорії кримінального права відносно того, що об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне діяння, чому воно заподіює або може заподіяти шкоду (погрожує заподіянням шкоди), до сьогодні найбільш гострі суперечки ведуться стосовно принципового питання – який саме феномен виступає об'єктом злочину, тобто, який саме термін доцільно вживати для найменування того, що страждає від злочинного посягання. Проблема цього аспекту об'єкта злочину в теорії кримінального права є однією з найскладніших та неоднозначно вирішуваних. На тривалому етапі розвитку не лише вітчизняної, а й світової кримінальної науки висловлено багато, зокрема діаметрально протилежні точки зору стосовно об'єкта злочину (які, на превеликий жаль, не позбавлені недоліків та протиріч).

Прихильники так званої традиційної концепції під об'єктом злочину розуміють певні суспільні відносини, взяті під охорону кримінальним законодавством, і хоча погляди цих авторів мають індивідуальні відтінки, проте остаточний висновок полягає в тому, що об'єкт злочину – це суспільні відносини.

Так, зокрема, В.Я. Тацій вказував на те, що суспільні відносини як цілісна система, а не певні її складові частини, можуть визнаватися об'єктом злочину [2, с.21]. М.Й. Коржанський також вважає, що об'єктом злочину можуть бути лише суспільні відносини як цілісне явище. Він заперечує визнання об'єктом злочину предметів і явищ (наприклад, речей, життя людини тощо), правових форм суспільних відносин (зокрема, права власності). Адже правові форми злочином не змінюються (право власності на річ не зникає після викрадення речі). Також він заперечує, що об'єктом злочину можуть бути норми права. Це, зокрема, мотивується тим, що, по-перше, норми кримінального права можуть охороняти суспільні відносини, не

врегульовані нормами права, а по-друге, суспільні відносини, урегульовані кримінально-правовими нормами, не існують до вчинення злочину. Об'єкт же злочину існує до посягання і не залежить від нього [3, с.105-107].

Певна частина науковців не погоджується з вищевказаною концепцією, яка на їхню думку не цілком відповідає сучасним поглядам щодо оцінки соціальних цінностей. На їхню думку, такий підхід до цієї проблеми дещо недооцінює значення людини у сфері соціального життя, яка визнана Конституцією України найвищою соціальною цінністю, а її права, свободи та їх гарантії мають визначати зміст і спрямування діяльності держави [4, с.141]. Зокрема вони стверджують, що об'єктом злочину слід визнавати не якісь абстрактні суспільні відносини, а конкретні людські, суспільні або державні цінності [5, с.97-100].

У працях А.Н. Трайніна можна простежити аналогічну позицію, на думку якого, об'єктом посягання в його конкретному життєвому втіленні можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні цінності – політичні, моральні, культурні тощо [6, с.123].

З огляду на це, поняття «соціальні цінності» пропонується автоматично перенести на ґрунт кримінального права. При цьому належним чином не враховуються історичні традиції, специфіка кримінально – правової галузі, її окремих інститутів. Також треба визнати, що таке визначення об'єкта злочину має істотну логічну ваду, оскільки відомо, що судження вірне у загальному, виявляється вірним і зокрема. Якщо загальним об'єктом кожного злочину визнаються суспільні відносини, не можна одночасно визнавати об'єктом окремих злочинів ті чи інші предмети матеріального світу. Крім того, таке поняття об'єкта викликає заперечення і за суттю. Тому й досі у вітчизняній літературі значне місце займає думка, що безпосереднім об'єктом злочину можуть бути і не суспільні відносини [7, с.448].

Отже, виходячи з більш традиційних позицій, об'єктом злочину необхідно визнати суспільні відносини між людьми, які існують у суспільстві, на які посягає злочин, завда-

ючи їм певної шкоди, і які перебувають під охороною кримінального закону [8, с.78].

Керуючись саме цим визначенням, ми будемо розглядати об'єкт схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

В юридичних джерелах, які торкаються проблем об'єкта злочину, дана «вертикальна» класифікація, згідно з якою об'єкт доцільно класифікувати на загальний, родовий та безпосередній. Вперше у літературі радянського періоду така класифікація була запропонована А.А. Піонтковським [9, с.165]. Теорію триступеневої класифікації об'єктів підтримав В.Я. Тацій, тому, що на ній побудована система Особливої частини кримінального законодавства. «Триступеневому поділу відповідає і триступеневий поділ об'єкта кримінально-правової охорони: загальний об'єкт – родовий об'єкт – безпосередній об'єкт» [2, с.80]. Детальніше про це свого часу писав М.А. Гельфер [10, с.372–380]. Також подібної позиції притримується і П.С. Тоболкін, який стверджує, що службова функція загального об'єкта полягає в тому, що він, об'єднуючи суспільні відносини, які виступають родовими і безпосередніми об'єктами, в єдину систему, тим самим виражає їхню головну властивість: належність до найважливіших відносин суспільства на даному етапі його розвитку [11, с.92–93].

Правову норму, яку ми досліджуємо, вміщено в розділі XIII КК України – «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення». Однак у науковій літературі висловлюється думка, що назва розділу КК та родовий об'єкт можуть не збігатися. Так, деякі вчені стверджують, що об'єднання в один розділ злочинів з різними об'єктами пояснюється передусім їх близькістю, а також тим, що деякі злочини посягають відразу на два об'єкти, наприклад, як у редакції попереднього Кримінального кодексу України на громадський порядок та суспільну безпеку [12, с. 306]. З такою думкою важко погодитися, тому що в такому випадку втрачається загальне кваліфікуюче призначення родового об'єкта і він замінюється поняттям групового об'єкта не

за ознаками родових рис, а за більшою чи меншою їх схожістю. Тому взаємозв'язок таких об'єктів (незаконний обіг наркотичних засобів та здоров'я населення) і дає підстави, відповідно до розділу XIII КК України, говорити не про суму об'єктів, а про складний родовий об'єкт, яким, на наш погляд, є здоров'я населення та відносини у сфері обігу наркотичних, сильнодіючих засобів, психотропних та отруйних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Вважаємо, що в кожному випадку вчинення схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів шкода завдається не лише суспільним відносинам, які охороняють здоров'я населення, але й суспільним відносинам.

Складність полягає в тому, що слід розуміти під здоров'ям населення. Незважаючи на важливе кримінально-правове значення цього поняття, в багатьох підручниках з кримінального права воно зовсім не розкривається, а в інших джерелах дається або неповно, або суперечливо. Наприклад, у визначенні, яке дав Е.Г. Гасанов – під терміном «здоров'я населення» розуміються суспільні відносини, що забезпечують здоров'я населення через захист здоров'я громадян від некваліфікованої медичної допомоги, епідемічних та інших заразних захворювань і немедичного впливу наркотичних засобів [13, с.129].

Настільки ж тавтологічним є й визначення, сформульоване А.А. Майоровим та В.Б. Малиніним, зокрема, що здоров'я населення як родовий об'єкт злочину – це однорідні суспільні відносини, які забезпечують здоров'я населення способом відродження здоров'я громадян від немедичного вживання наркотичних засобів [14, с.117].

Якщо ці визначення спростити, логічна помилка стає очевидною, адже по суті ними стверджується, що «здоров'я населення – це відносини, що забезпечують здоров'я населення».

Деякі вчені, як це і належить зробити, визначили термін «здоров'я населення» відповідно до його змісту. Проте ці визначення також не бездоганні. Так, на думку Н.І. Грабовської, здоров'я – це гармонійна єдність біологічних якостей, які зумовлені біологічними та соціальними явищами, що існують від моменту народження або надбаються

пізніше [15, с.175]. Однак процитоване визначення надто загальне.

На наш погляд, найбільш точною та прийнятною є думка, висловлена вітчизняними кримінологами А.А. Музикою та Н.А. Мірошніченком, які вважають, що здоров'я населення – це сукупність однорідних суспільних відносин, які забезпечують гармонійний розвиток особи шляхом дотримання певних правил охорони здоров'я, спрямованих на невизначене коло осіб, при наданні та отриманні безплатної кваліфікованої медичної допомоги чи використанні сильнодіючих, отруйних чи наркотичних засобів у медичних та наукових цілях [16, с.205].

Отже, на нашу думку, саме суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення є родовим об'єктом схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Саме з такого розуміння родового об'єкта слід виходити, визначаючи безпосередній об'єкт цього злочину.

Встановлення безпосереднього об'єкта злочину має важливе значення для правильної соціально-політичної оцінки злочину і його юридичної кваліфікації. В науці кримінального права під безпосереднім об'єктом посягання розуміють конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певного кримінального закону і яким завдається шкода злочином, що підпадає під ознаки даного складу [8, с. 87]. М.І. Бажанов висловив думку, що безпосередній об'єкт – це суспільні відносини, яким спричиняє шкоду конкретний злочин. Інакше кажучи, – це об'єкт окремого конкретного злочину [17, с.32].

В юридичних джерелах наявна класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі». Одним із перших цю теорію висунув Д.І. Розенберг [18, с. 74-75]. Пізніше цю ідею, яка, без сумніву, має право на існування в теорії кримінального права і, як ми вважаємо, є досить конструктивною, досить ґрунтовно охарактеризував М.Й. Коржанський [19, с. 248].

Враховуючи це, Е.А. Фролов вважає доцільним розрізняти серед декількох безпосередніх об'єктів, які одночасно порушує злочин, основний, додаткові та факультативні об'єкти. Під основним об'єктом слід ро-

зуміти такі суспільні відносини, той інтерес, який законодавець, створюючи норму, намагався поставити під охорону кримінального закону в даному випадку. Додаткові об'єкти – суспільні відносини, які, заслуговуючи у певному аспекті самостійної охорони, стосовно цілей і завдань створення даної норми, захищаються кримінальним законом лише побічно, тобто оскільки ці відносини обов'язково ставляться в небезпеку спричинення шкоди під час вчинення посягання на основний безпосередній об'єкт. Факультативний об'єкт – це такі суспільні відносини, які, потребуючи в інших випадках і самостійної кримінально-правової охорони, під час вчинення даного злочину може потрапити в небезпеку заподіяння шкоди, проте зовсім не обов'язково. Головна відмінність факультативних об'єктів від основних і додаткових об'єктів полягає у тому, що факультативні об'єкти не обов'язкові, вони не є необхідною ознакою складу злочину [20, с.269, 278, 290].

Дещо іншу класифікацію безпосередніх об'єктів обґрунтував М.Й. Бажанов, зокрема він вказав, що, як правило, злочин має один безпосередній об'єкт. Однак бувають такі злочини, які посягають відразу на два безпосередніх об'єкти (двооб'єктні злочини). У злочинах такого роду один безпосередній об'єкт є головним, основним, а інший – додатковим. Основний об'єкт – це ті суспільні відносини, які є частиною родового об'єкта і саме йому, головним чином, злочином заподіюється шкода. Тому саме цей основний безпосередній об'єкт як частина родового визначає внесення злочину в ту або іншу главу Особливої частини: КК. Додатковий безпосередній об'єкт – це ті суспільні відносини, яким заподіюється шкода сумісно, поряд із основним об'єктом. Цьому об'єкту заподіюється також шкода, оскільки він визначає з основним об'єктом сутність злочину. Потрібно також враховувати, що додатковий об'єкт може бути необхідним (обов'язковим), а також факультативним. Отже, обов'язковим безпосереднім об'єктом є такий додатковий об'єкт, який завжди існує, а факультативний той, який може бути, а може і не бути [17, с. 32-33].

Ми вважаємо, що більш правильною класифікацією безпосередніх об'єктів «по горизонталі» є класифікація, згідно з якою дані об'єкти поділяються на основний, додатковий, оскільки, якщо йдеться про додатковий об'єкт, то він завжди є, однак в одних випадках він порушується, в інших – не порушується, і говорити про додатковий обов'язковий і додатковий факультативний, на нашу думку, не доцільно.

У статті 324 КК України немає прямої вказівки на безпосередній об'єкт злочину, але безпосередній об'єкт є частиною родового, тому його однозначно повинні складати суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення.

Щодо визначення безпосереднього об'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів у кримінально-правовій літературі можна простежити єдину позицію науковців, більшість з яких вважають безпосереднім об'єктом даного злочину – здоров'я неповнолітніх [21, с. 858; 27, с.738; 28, с. 890].

На нашу думку таке тлумачення безпосереднього об'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів деякою мірою потребує уточнення та доповнення. Слід зазначити, що захист здоров'я неповнолітніх є пріоритетним напрямком діяльності органів державної влади, відповідно до положень Конвенції про права дитини, прийнятою 20.11.1989 року на 44-й сесії Генеральної Асамблеї ООН та ратифікованою Верховною Радою України 27.02.1991 року, в нашій країні було розроблено та прийнято Національну програму «Діти України» від 24.01.2001 року № 42/2001 та Закон України «Про охорону дитинства», прийнятий 26.04.2001 року, які визначили загальнонаціональним пріоритетом забезпечення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту та всебічний розвиток. Важливо, що неповнолітні через вікові особливості не можуть до кінця усвідомлювати свої дії та давати їм реальну оцінку. А найголовніше те, що діти є генофондом нації, тому піклування збоку держави про їх здоров'я та фізичний розвиток є чи не найсерйознішим з її завдань. Вживання одурманюючих засобів дітьми становить безпосередню загрозу їх фізич-

ному та психічному здоров'ю як необхідної умови формування у майбутньому гідної особи та громадянина держави.

Як уже зазначалося, безпосередній об'єкт є частиною родового, тому його однозначно повинні складати суспільні відносини у сфері охорони здоров'я населення. На нашу думку, суспільна небезпека злочину насамперед полягає у згубному впливі одурманюючих засобів на здоров'я неповнолітніх. Так, їх вживання може спричинити незворотні наслідки: перш за все вони завдають величезної незворотної шкоди всій системі органів людини, що супроводжується, наприклад, для неповнолітніх загального фізичного і психічного розвитку інтелектуальним руйнуванням і деградацією. Тривале вживання таких засобів до загального виснаження, організму, порушенням діяльності шлунково-кишкового тракту, зниженню і згасанню статевих функцій, ослабленню розумової діяльності, втраті здібності до праці, загальною слабкістю і дратівливістю [22, с.255].

Усі ці обставини, на нашу думку, і зумовили рішення законодавця про прийняття закону про кримінальну відповідальність за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

Отже, родовим об'єктом схиляння неповнолітніх до застосування одурманюючих засобів є здоров'я населення; основним безпосереднім об'єктом є здоров'я неповнолітніх. Слід зазначити, що активна охорона всіх цих суспільних відносин – завдання сучасної держави, продиктоване потребами часу.

Литература

1. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України. / Тацій В.Я. – Х. : ВШ,1994. – 340 с.
2. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / Тацій В.Я. – Х. : Высшая школа, 1988. – 580 с.
3. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Загальна частина: курс лекцій / М.Й. Коржанський. – С. : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 134 с.
4. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. Ст. 141.
5. Андрусів Г.В. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. /

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена визначенню об'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. На підставі визначення об'єкта цього злочину, пропонується визначити родовим об'єктом схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів – здоров'я населення, а основним безпосереднім об'єктом схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів – здоров'я неповнолітніх.

SUMMARY

The article is devoted to defining the object induce minors to drink intoxicants. On the basis of determining the object of this crime is requested to identify the generic subject of inducement of minors to drink intoxicants – public health, and the main direct target of inducing minors to drink intoxicants – the health of minors.

Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін. ; за ред. П.С. Матишевського. – К. : Юрінком, 1997. – 360 с.

6. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин – М. : Госюриздат, 1957. – 256 с.

7. Кондратьев Я.Ю. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / Я.Ю. Кондратьев ; под ред. Клименко В.А., Мельника Н.И. – К.: Атика, 2002. – 448 с.

8. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х. : Право, 1997. – 490 с.

9. Советское уголовное право. Общая часть. – М. : Юриздат, 1939. – 565 с.

10. Гельфер М. А. Некоторые вопросы общего учения об объекте преступления в советском уголовном праве / М. А. Гельфер // Ученые записки ВИЮН. – М., 1959. – 447 с.

11. Тоболкин П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П. С. Тоболкин. – Свердловск, 1974, – 293 с.

12. Курс советского уголовного права: в 6 т. – Л. : Изд-во Ленингр. универ., 1971. – Т. 6. – 457 с.

13. Гасанов Э. Г. Наркотики: тенденции и меры преодоления / Э. Г. Гасанов. – М., 1997. – 529 с.

14. Майоров А. А. Наркотики: преступность и преступления / А. А. Майоров, В. Б. Малинин. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2002. – 291 с.

15. Курс советского уголовного права: в 6 т. – Л. : Издательство Ленингр. универ., 1981. – Т. 5. – 175 с.

16. Мирошниченко Н. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией / Н. А. Мирошниченко, А. А. Музыка. – К. : Одесса, 1988. – 205 с.

17. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 560 с.

18. Розенберг Д. О. Понятие имущественных преступлений в советском уголовном праве // Ученые записки Харьковск. юрид. ин-та. – 2008. – № 3. – 375 с.

19. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно правовой охраны / Н. И. Коржанский. – М. : Новый Юрист, 1980. – 273 с.

20. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность: дис. ... доктора юрид. наук / Е. А. Фролов. – Свердловск, 1971. – 269 с.

21. Науково-практичний коментар до КК України / за редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.

22. Науково-практичний коментар до КК України / за ред. Яценко С. С. – К. : А. С. К, 2005. – 970 с.